

Юлія Білостегнюк

студентка 5 курсу спеціалітету ІФЖ

(наук. керівник – професор, доктор

педагогічних наук Куцевол О.М.)

ГЕНЕЗА ВІНКА СОНЕТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Сонет – найбільш живучий і поширений жанр світової канонічної поезії. Хоча протягом усієї своєї історії становлення і розвитку він зазнав чималих змін у формі та змісті.

Найсуттєвіші з них були пов'язані з поєднанням сонетів у цикли, а потім і в складніші утворення за формою і змістом, це так звані “корони” або “вінки сонетів”. Згодом певні ознаки вінків сонетів набули канонічності, і цей жанровий різновид теж став ціннісною формою у більшості літератур світу. З часу започаткування форми вінків сонетів у зарубіжному літературознавстві з'явилась поки що незначна кількість праць, присвячених історії виникнення цієї композиційної форми. Однак серед дослідників щодо часу виникнення цього жанрового різновиду існує декілька точок зору: одні вважають, що форма вінка сонетів відома з XIII ст., інші відносять цю форму за першими її зразками до XV ст., ще інші – до XVII і навіть XIX ст.

В українській поезії на сьогоднішній день нараховується більше 150 вінків сонетів, але суперечливість свідчень та недостатньо вивчений фактичний матеріал з історії та генезису вінків сонетів вимагають продовження наукових досліджень в цьому напрямку. Адже у вітчизняному літературознавстві немає узагальнюючої праці про цю досить помітну і вагомому в художньому й естетичному відношенні жанрову форму в українській поезії. Звідси й **актуальність нашого дослідження**, що обумовлена потребою дати вичерпний історико-літературний аналіз цієї поетичної форми та теоретично обґрунтувати стан поетики всього масиву вінків сонетів в українській поезії XX-початку XXIст. Тому **мета нашої статті** – визначити на основі проаналізованих вінків сонетів їхнє місце й значення у вітчизняному

літературному процесі; на основі характеристики тем, мотивів, образів простежити еволюцію цих жанрових різновидів.

Теоретико-методологічною основою статті стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з теорії віршування: Жирмунського В., Качуровського І., Костенко Н., Лотмана Ю., Михайличенка Б., Сулими М., Томашевського Б., Шенгелі Г., Шульговського М., а також поетів і теоретиків сонетної форми: Добрянського А., Зерова М., Крижанівського С., Павличка Д., Рильського М., Франка І. та інших, які торкалися окремих питань сонетописання та жанрології.

Вінок сонетів – найскладніша сонетна композиція, вперше з'явилася в італійській поезії. Проте досі думки теоретиків поезії щодо часу її появи й перших авторів суттєво розходяться. Донедавна в слов'янському літературознавстві вважалося, що першовідкривачем форми вінка сонетів був словенський поет ХІХ ст. Франце Прешерн, який створив свій вінок сонетів у 1833 (опублікував у 1834 р.). Відомий російський дослідник М.Л.Гаспаров відносить факт появи вінка сонетів до епохи бароко. Інший російський теоретик літератури Л.І.Тимофєєв твердить (без будь-яких подальших уточнень), що поетичні форми вінків сонетів виникли в Італії в ХІІІ ст. З цією думкою солідарні болгарські літературознавці, однак автори при цьому не називаються. Український перекладач Г.П.Кочур, визначивши структуру вінка сонетів як цикл об'єднаних тематично й композиційно 15 сонетів, твердить, що термін “вінок сонетів” існував ще з ХІІІ ст., а правила, за якими складається ця форма, були встановлені в Італії наприкінці ХVІІ ст. [2, с. 88]. Такі, на жаль, неточні та суперечливі дані з історії та теорії вінка сонетів мали місце у вітчизняній та зарубіжних слов'янських літературознавчих працях до початку 90-х років, зокрема підручнику з основ літературознавства (А.Ткаченко. Мистецтво слова. (Вступ до літературознавства). – К.: Правда Ярославичів, 1997) знову повторюється твердження, що першовідкривачем вінка сонетів вважають словенського романтика Ф.Прешерна.

Посилаючись на працю Дж.М.Крещімбені “L'Istoria vulgar poesia”,

російський віршознавець А.Б.Шишкін, зазначає, що вінок сонетів, як і сам сонет, було винайдено в середньовічній Італії і що строгі правила його форми були сформульовані в XV ст. у Тоскані й затверджені Сієнською Академією. Відповідно не Франце Прешерн є першим творцем вінка сонетів. Його внеском до розвитку цієї форми, як твердить Г.П.Кочур, слід вважати лише ускладнення вже усталеної форми вінка сонетів акровіршем у магістралі. Ця неперевершеність його майстерності щодо складності форми стала зразком естетичної й художньої досконалості для слов'янських поетів [2, с. 89].

У східнослов'янську літературу вінок сонетів увійшов завдяки перекладу вінка сонетів Ф.Прешерна, здійсненого Ф.Коршем. Він супроводжувався невеликою передмовою-коментарем, де перекладач розкрив суть побудови цієї форми. Передмова Ф.Корша по суті була першою теоретико-літературознавчою дефініцією цієї складної композиції, повторюваною й по-своєму витлумаченою пізнішими науковцями. Згодом форма вінка сонетів набула значного поширення: її почали практикувати в українській, російській, білоруській та інших національних літературах [3, с. 253].

З канонічних форм вінка сонетів естетично вагомими в поезії стали два типи: 1) вінок, що розпочинається магістралом і 2) вінок, який ним закінчується. Обидві модифікації мають свої особливості впливу на реципієнта. Автор вінка сонетів, який має магістрал на початку, програмує пролонгований вплив змісту цього початкового вірша на читача упродовж сприймання інших 14 сонетів, деталізації, збагачення його новими думками, мотивами та почуттями. У другому різновиді вінка, який завершується магістралом, – навпаки: почуття, думки, переживання чи елементи дії (як сюжетотворчі) все більше наростають, розгортаються, поповнюються новими деталями, щоб завершитись у підсумковому заключному сонеті [1, с. 194].

Відомо, що сонетові властива поліфункціональність: він може бути жанром (сонет-портрет, сонет-пейзаж, сонет-медитація, сонет-реквієм тощо) або ж виконувати роль строфи. Поліфункціональність притаманна й вінку

сонетів: є вінки з жанровими ознаками ліричної або ліро-епічної поеми, вінки сонетів – легенди, казки, оди тощо, і є вінки сонетів як архітектонічно упорядковані цикли. У таких вінках-циклах кожен окремий сонет більш незалежний і може зберегти ознаки жанру сонета. Тобто, сюжетні вінки сонетів є жанровими різновидами поем чи інших жанрових утворень – легенд, казок тощо, – з наперед визначеною кількістю сонетних строф [1, с. 192]. В історії літератури відомі поеми, написані сонетною строфою. Чеський поет Ян Коллар створив велику поему “Дочка Слави”, остання редакція якої містить 645 сонетів. Поема А.Григор’єва “Venezia la bella” (“Прекрасна Венеція”) складається із 48 сонетів. Узбецький поет Барот Байкабулов написав ліричну поему в сонетах “Самаркандський ушак” (у перекладі – “закоханий”), твір містить 31 сонет. Чимало українських вінків сонетів також є сюжетними. До таких, наприклад, належать вінок сонетів “Лінія вогню” Г.Плоткіна, “Аджимушкay” А.Славути, “Спекотне літо 44-го” М.Вакалюк-Дорошенко, “Тріумф” і “Повстанець” І.Гущака. Чітким є сюжет у вінку сонетів В.Микульського “Чорнобиль 1986-го”, до речі, сам поет класифікував цей твір як поему. Тому мають рацію ті літературознавці, які відносять вінки сонетів до жанру поеми (О.Квятковський, Т.Салига) [2, с.89]. Але цю типологію слід уточнити: не всі вінки сонетів є поемами, серед них зустрічаються звичайні цикли, у яких дотримано лише правил архітекtonіки вінка сонетів. У такому разі окремі сонети можуть мати свої індивідуальні жанрові ознаки. Власне це дає підстави стверджувати, що частина вінків сонетів межує з жанром поеми (або віршованої казки, легенди чи ін.), а інша частина вінків більше наближається до своєрідно впорядкованих циклів з ускладненою архітектонікою.

У 1964 р. Д. Павличко пише вінок сонетів “Гранослов”, з посвятою “На вічну пам’ять Максиму Рильському”. Це поема-реквієм, поема-тризна, поема-голосіння за померлим. Те, що митець свідомо відмовився від канонічної форми вінка (його вінок нагадує канонічний лише тим, що складається з 15-ти сонетів і що в ньому окремі вірші поєднані спільним сюжетом), можна

пояснити почуттям великої втрати, душевного болю, що переповнювали серце поета, вимагали негайного вираження, а канонічний вінок потребував більшого часу для художнього стілення всіх його вимог. Д.Павличко залишився вірним своїм принципам: вінок сонетів “Гранослов” також новаторський, як і весь його сонетний доробок [3, с. 254].

Серед величезної кількості сонетів у світовій поезії з часів Петрарки й Данте до сьогодні мотиви кохання, інтимних почуттів любові до близьких і рідних у більшості з них є домінуючими. Фактично темою кохання розпочалась історія українських вінків сонетів (М.Жук, А.Казка). Увійшла вона однією з головних і в українські вінки сонетів 70-х–90-х років. Три вінки сонетів створив у кінці 70-х–на початку 80-х років наш земляк Г.Усач – “Вінок сонетів батькові”, “Вінок сонетів матері”, “Вінок сонетів коханій”, давши трилогії об’єднуючий заголовок “Світи й святи мій шлях, любов незгасна”. Д. Шупта “Вінок сонетів про матір” оприлюднив у збірці поезій “Знак літа” (1981).

Кілька вінків сонетів присвячено мистецтву слова й ролі митця. Серед них “Сонце на чолі” В.Вільного (про роль Франкового слова в історії української поезії) та “Сковорода” І.Калинця (філософські роздуми про значення мови й слова).

Звучать у цей період і патріотичні мотиви. Поему-оду “Україна” у формі вінка сонетів створив К.Журба. “Слово про воду” – наш земляк А.Бортняк. Твір передовсім можна розглядати з погляду екологічного – як виступ на захист природи, а сааме її водних багатств – річок, озер, водойм, колодязів тощо. Але ця поема-інвектива не тільки про екологію природи, а й про соціальну, зокрема психологічну й філософську моральну чистоту людських душ.

Чільне місце в історії українських вінків сонетів належить поетесі Т. Коломієць. Нею створені 4 вінки сонетів з дотриманням канону й разом з тим цілком оригінальних, позначених індивідуальним стилем авторки. До кращих у вітчизняній ліриці належить “Слово” (1984). Цей сюжетний вінок

багатий розмаїттям тропіки. Висока поетична довершеність вінка виявляється і в тому, що він замикається магістралом-акровіршем “Нілові Гілевичу”, слова якого авторка взяла за епіграф до твору [3, с. 258].

Літературні доробки українських сонетарів кінця ХХ–початку ХХІ століття тяжіють до західноєвропейських зразків, зокрема в художньо-естетичній орієнтації. Наприклад, вінок сонетів “У вогні любові” (1998) І. Редчиця присвячений розкриттю основного патріотичного мотиву цього періоду – любові до рідного слова й вірності кращим традиціям роду.

Отже, наведений вище історико-літературний аналіз підтверджує розваженість у сучасній вітчизняній поезії жанру вінка сонетів. Кращі зразки цієї форми, безперечно, є зразками поезії високої художньої, естетичної вартості й переконливим підтвердженням розвитку національної поезії України.

Література:

1. Бехер И. Философия сонета, или Маленькое наставление по сонету / Иоганнес Бехер // Вопросы литературы. – 1965. – № 10. – С. 190-209.
2. Гавриш М. До джерел вінка сонетів / Марія Гавриш // Історико-літературний журнал. – 1998. – № 4. – С. 88-93.
3. Якубовська М. Українські вінки сонетів другої половини ХХ ст. / Марія Якубовська // Проблеми сучасного літературознавства: зб. наук. пр. – О.: Маяк, 2002. – № 10. – С. 251-260.